

Віталій ТЕЛЬВАК (*Дрогобич*)

**“ІСТОРИЧНІ ВПРАВИ” МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО
У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ:
СПРОБА РЕКОНСТРУКЦІЇ**

У фокусі дослідників науково-організаційної діяльності Михайла Грушевського цілком слушно перебуває його львівська історична школа як перший суто національний схоларний феномен гуманітарного плану. При цьому за більш ніж століття грушевськознавчої рефлексії довкола вивчення львівської школи накопичилося чимало стереотипних уявлень, котрі без жодної критичної перевірки надалі визнаються аксіоматичними, “мандруючи” сторінками багатьох праць. У нашій статті хочемо звернути увагу на хронічну недооцінку в літературі наукового семінару М. Грушевського у Львівському університеті як інституційної підвалини його школи. Адже від перших аналітичних публікацій, авторами яких були львівські учні М. Грушевського, і до узагальнюючих студій нашого часу головна увага у формуванні школи відводиться вишколу молодих дослідників у секціях і комісіях НТШ. Натомість викладацька праця видатного вченого у Львівському університеті маргіналізується – наголошується на його постійних конфліктах з представниками польської професорської корпорації, що нібито цілковито унеможливило повноцінний фаховий вишкіл української молоді. Не заперечуючи ваги добре вивченого на сьогодні польсько-українського протистояння в університеті галицької столиці, котре у висліді значно гальмувало поступ української науки в його стінах, все ж звернемо увагу, що витoki цього антагонізму сягають пізнішого, аніж приїзд М. Грушевського до Львова, часу – кінця XIX – початку XX ст. Також згадані конфлікти могли мати радше психо-емоційний вплив на інтенсивність викладацької праці українського вченого, адже запропонована ним номенклатура навчальних предметів залишалася незмінною протягом двадцяти років. Відзначимо й те, що в тогочасній освітній системі австрійський професор отримував широкі повноваження для реалізації власних науково-педагогічних планів і впливи на них університетської адміністрації (польської за національним характером) були доволі обмеженими. Поряд із цим, всі представники галицької школи були студентами М. Грушевського і саме в стінах Львівського університету пройшли фахову селекцію на керованому ним семінарі. У підсумку, названі обставини роблять очевидною необхідність переосмислення значення Львівського університету у становленні галицької наукової школи. Першим кроком такої переоцінки вважаємо потребу реконструкції наукового семінару М. Грушевського.

Особливістю педагогічної праці М. Грушевського у Львівському університеті, котра вплинула і на специфіку його наукового семінару, було те, що як професор, він перебував у далеко гірших умовах порівняно зі своїми польськими колегами. Адже за статусом кафедра українського вченого була додатковою – другою кафедрою всесвітньої історії, створеною *ad personam* як результат польсько-українського політичного компромісу. Тож і предмети по цій кафедрі не належали до обов'язкових, що формувало відповідне скептичне ставлення до неї з боку університетської адміністрації та деяких студентів. Згадана обставина врешті відбилася й на назві кафедри М. Грушевського – “всесвітньої історії з особливим оглядом історії Східної Європи” з українською викладовою мовою¹.

Цю некорисну обставину для розвитку в університеті українських історичних студій М. Грушевський відчув одразу після свого номінування на львівську кафедру. Так, ще навесні 1894 р., погоджуючи з деканом філософського факультету Антонієм Каліною своє майбутнє навчальне навантаження, молодий учений у листі до нього особливу увагу звернув на потребу запровадження семінару. Він наголошував, що “семінарії для студіювання джерел [...] вважаю потрібним при викладі давнього періоду історії руської”². Втім, виявилося, що оскільки кафедра українського вченого, як про це йшлося вище, перебувала на своєрідних других ролях на факультеті, а науковий семінар функціонував при основній кафедрі всесвітньої історії, то й звичайного наукового семінару молодому професору формально не належалося. Проблема полягала в тому, що науковий семінар у системі тогочасної освіти був самостійною адміністративною одиницею. Його запровадження передбачало виділення окремого приміщення, самостійного кошторису на преміювання праць найздібніших студентів і оплату роботи керівника, а також створення та утримання підручної бібліотеки³.

На ці обставини у відповіді на згаданий щойно лист київського магістранта і вказав А. Каліна. Він окреслив два шляхи вирішення піднятої колегою проблеми. Перший полягав у провадженні семінару приватно у вільний від роботи час. Утім, оскільки новоіменованому професору йшлося про формалізацію своїх практичних занять, декан порадив зі своїх обов'язкових п'яти викладових годин на тиждень дві віддати на вивчення джерел середньовічної та модерної доби, назвавши такі заняття за тогочасною традицією історичними вправами⁴.

¹ Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwów, 1899. – Т. 1: 1894/95–1897/98. – S. 25–26.

² Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 26: Львівський університет. – Оп. 7. – Спр. 365: Програми лекцій на 1894–95. – Арк. 6 зв.

³ Див. докл.: *Kawalec A. Seminaria historyczne na Uniwersytecie Lwowskim – podstawy prawne i organizacja (1852–1918) // Історія та історики у Львівському університеті (до 75-річчя історичного факультету): Матеріали Міжнар. наук. конф. (у друці).*

⁴ Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДАК України). – Ф. 1235: Грушевські – історики та філологи. – Оп. 1. – Спр. 510: Листи А. Каліни. – Арк. 3–6.

“Історичні вправи” Михайла Грушевського у Львівському університеті: спроба...

Відповідь польського колеги не задовольнила М. Грушевського, адже в такому випадку українська історична наука в університеті фактично опинялася на загумінку. Переїхавши до Львова у вересні 1894 р., молодий професор із властивою йому енергійністю шукає можливості заснування при своїй кафедрі семінару класичного типу. За підтримкою у цій справі він звернувся до свого приятеля у тих роках, визначного галицького політика, посла до австрійського парламенту Олександра Барвінського. В листі до останнього український учений просить використати свій вплив в освітньому міністерстві у Відні, погоджуючись навіть при потребі на збільшення свого навчального навантаження: “Також потовчіть там [...] про семінарий – хоч се мені навіть не хотілося б – побільшувати число годин, *але се конечно потрібне*”⁵ (курсив наш. – В. Т.).

Розраховуючи на впливовість О. Барвінського у віденських правлячих колах, М. Грушевський також намагався вирішити питання зі своїм семінаром у середовищі колег, з якими у перші роки перебування у Львові у нього налагодились цілком колежанські взаємини. У цій справі він безпосередньо звертався до ректора університету, авторитетного серед львівських істориків професора Тадеуша Войцеховського. Деталі однієї з таких розмов і настроїв самого молодого професора добре ілюструє його лист до О. Барвінського: “Пишу Вам під свіжим вражінням розмови про свій семінар – з Войцеховським. Балакалисьмо з добру годину, а зостався при своєму, що то в факультеті не пройде; він дійсно має голос добрий, і як проти того виступить, то може провалити; був [...] о стільки чемним, що мої доводи назвав комічними. Кому горе, а кому сміх! Я не знаю ще, не рішив – чи внести пропозицію до факультету і битись за неї, чи зачекати. Порада Бобжинського була – зачекати. Цікаво знати, чи дало би міністерство семінар навіть як би факультет освідчився проти того?”⁶.

Далі вчений вкотре звертає увагу кореспондента на те, що справу семінару української історії вважає надзвичайно важливою, хоча це і йде врозріз з його особистими планами бути менше заангажованим викладацькою працею, щоб мати можливість займатися наукою. “Щодо мене особисто, – продовжує М. Грушевський, – то мені далеко ліпше не мати двох годин etc., навіть давати на ремунації щось із своєї кишені, [...] як се тяжко все – битися з такими обставинами! Громада колись повинна буде зарахувати міні місяць за рік у сему вовчому гнізді, як на війні”⁷.

Обережний і досвідчений у галицьких справах О. Барвінський, перед тим, як дати раду своєму протеже, обговорив справу із впливовими польськими діячами, втім і зі знаним філологом, колишнім ректором Людвіком Цвєклінським. Після консультацій, як і інші колеги, О. Барвінський вказав

⁵ “Не маю іншого, більшого інтересу ніж добро свого народу” [Листи М. Грушевського до О. Барвінського] / Передм., публ. та прим. Л. Зашкільняка // Пам’ять століть. – 1996. – № 2. – С. 83.

⁶ Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. – Ф. 11: Барвінські. – Спр. 1026, папка 77: Грушевський М. Листи до Барвінського О. – Арк. 47–47 зв.

⁷ Там само. – Арк. 47 зв.

М. Грушевському на безвиглядність конфлікту з факультетом і порадив відмовитися від ідеї просити утворення семінару прямо у Відні. В листі до молодого професора він писав: “Щодо семінара, то моя рада така (балакав я про те і з Стоцким і 2 год[ини] з Цвєклінським), щоб на сей курс завели вправи такі як робить Фінкель, а відтак за се Вам призначить Міністер[ство] ремунарацію, з котрої дещо можете дати слухачам. Опісля можна буде домогатися семінара, вказуючи на добутки вправ. Міністер не пішов би проти вотум факультету”⁸.

Як свідчать протоколи засідань ради професорів філософського факультету, український учений вирішив дослухатися даних йому порад і не вносив офіційного подання про заснування семінару до міністерства через голову університетської адміністрації. За згаданими порадами і польських колег, і О. Барвінського, він переформатував власні викладові години. У його поданні на ім'я декана філософського факультету читаємо: “На літній семестр заповів я виклади з історії Руси, 4 години, уважаючи одначе на пильну потребу (за браком відповідного семінара) вправи історичні, мушу змінити заповіджені виклади таким чином: Істория Руси 3 год. (понеділок, второк, середа), Вправи історичні 1 година (четвер)”⁹.

Згадане подання було оперативно розглянуто на засіданні ради професорів 13 березня 1895 р. У протоколі з цього приводу було занотовано: “Проф. Шараневич реферує подання проф. Грушевського до Міністерства про зміну викладових годин в такий спосіб, щоб заявлений колоквиум чотирогодинний розкласти на три години викладів і на одну вправ”¹⁰. Пропозиція українського вченого була одностайно підтримана присутніми на засіданні. Таким чином, не дійшовши згоди з колегами по факультету у справі заснування повноцінного семінару, М. Грушевський за даними йому порадами організував науковий семінар, котрий, за тогочасною традицією, отримав назву “Історичні вправи”.

Як і радив йому О. Барвінський, через рік М. Грушевський підготував подання до освітнього міністерства, в якому прозвітував про результати своїх семінарських занять. У листі, зокрема, йшлося: “Оскільки у Львівському університеті при кафедрі української (руської) історії нема відкритого семінару, то нижчепідписаний останні три семестри вів практичні заняття з історії. [...] Учасники, крім звичайних вправ з читання та пояснення історичних пам'яток, також представляли окремі реферати і навіть самостійні і цілком придатні для друку дослідження. А саме: 1) П. Карпінський аналізував одну з найважливіших пам'яток давньоукраїнської історичної літератури [...]. 2) Аналогічну роботу підготував С. Томашівський про так званий

⁸ ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 335: Листи Барвінського В. та Барвінського О. – Арк. 75–76.

⁹ Там само. – Спр. 85: Листування з ректором, відділами (деканатами) Львівського університету та між партійним комітетом для справи українського університету про викладання історії України, необхідність відкриття Українського університету у Львові та з інших питань. – Арк. 5.

¹⁰ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 7. – Спр. 362: Протоколи засідань ради професорів і зборів доцентів і матеріали до них. – Арк. 39 зв.

“Історичні вправи” Михайла Грушевського у Львівському університеті: спроба...

“Печерський патерик”. 3) Ф. Колесса представив роботу під назвою “Характеристика Несторової оповіді про життя святих Бориса і Гліба і її стосунок до розповіді так званого Якова і до так званого літопису Нестора” [...]. 4) О. Терлецький створив критичне дослідження під назвою “Політичні події в Галичині у 1340 р. після смерті Болеслава-Юрія II” [...]. 5) Д. Коренець запропонував огляд важливої пам’ятки XVI ст. «Michalonis Lituani de moribus tartarorum, lituanorum et moscorum fragmina X» з тієї самої точки зору, що і роботи 1, 2. 6) С. Томашівський представив, крім уже названої роботи № 2, ще одну під заголовком: «Самуель Казімір Кушевич і його записник...»¹¹. Долучаючи до листа реферати названих студентів, М. Грушевський попросив у міністерства оплати їх авторам у розмірі 25 гульденів, як це зазвичай було практиковано у випадку повноцінних семінарів.

Згадане подання М. Грушевського спочатку повинно було пройти обговорення і затвердження на засіданні ради філософського факультету, що й відбулося 20 жовтня 1896 р. Як згадується у протоколі, “проф. др. Шараневич реферує подання проф. Грушевського до Міністерства про призначення премії учням, котрі запропонували реферати, виконані під його керівництвом на історичних вправах”¹². Втім, на внесок проф. Романа Пілата було ухвалено відкласти остаточне вирішення справи до наступного засідання. Про причини такого перенесення у протоколі не йшлося, а сам М. Грушевський на згаданому засіданні не був присутній. Можливу відповідь дає деяка зміна формулювання подання українського вченого на наступному засіданні ради факультету 27 листопада 1896 р. Цим разом І. Шараневич попросив польських колег підтримати подання М. Грушевського про преміювання лише трьох студентів. Така редакція подання була одногосно підтримана всіма присутніми¹³.

Втім, попри успішність “Історичних вправ” М. Грушевського, незважаючи на його подання до міністерства і солідарну підтримку цієї справи колегами по факультету, класичний семінар по кафедрі української історії так і не був запроваджений. На жаль, віднайдені матеріали наразі не дають змоги однозначно відповісти на питання – що ж керувало адміністрацією факультету та чиновниками міністерства, коли М. Грушевському було відмовлено у запровадженні класичного наукового семінару – дійсні мотиви нераціональності видатків на семінари по формально двох кафедрах всевітньої історії чи негласна політика обмеження української присутності в університеті (яка стає практично неприхованою після перших студентських заворушень наприкінці XIX ст.)? Адже в 1907 р. постала кафедра польської історії і при ній у короткому часі було організовано науковий семінар.

Внаслідок загострення польсько-українських взаємин наприкінці XIX – на початку XX ст. останнє зі згаданих припущень набуло фактично аксіоматичності у нашій історіографії. До його поширення чи не найбільше спричинились саме учні українського професора, котрі виопуклювали

¹¹ ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 85. – Арк. 9–10 зв.

¹² ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 7. – Спр. 387: Протоколи засідань ради професорів і зборів доцентів за 1896/7 навчальний рік і матеріали до них. – Арк. 3.

¹³ Там само. – Арк. 9 зв.

польсько-український антагонізм в університеті та нарікали на перешкоди, що нібито умисно робилися їхньому вчителю. І. Крип'якевич, наприклад, подібно до інших своїх колег, стверджував у своїх “Спогадах”, що “справжнього семінара Грушевському не дозволено”¹⁴.

Без жодної верифікації таке твердження безроздільно запанувало в грушевськознавчій літературі минулого та нашого століть. Більше того, гострота польсько-українського протистояння в першій половині ХХ ст. помітно вплинула на подальше згущення фарб у змалюванні умов викладацької праці М. Грушевського в університеті. Наприклад, Ярослав Дашкевич твердив, що “семінарські заняття зі студентами [М. Грушевському] доводилося переносити на засідання секцій НТШ (саме там він формував майбутніх істориків України)”¹⁵. Шановний дослідник і глибокий знавець тієї доби не помітив очевидного непорозуміння: семінарські заняття, які були частиною викладацького навантаження М. Грушевського, повинні були відбуватися (і врешті відбувалися) у чітко окреслений розкладом час і у визначених аудиторіях, тож переносити їх не було ані потреби, ані можливості, бо це потягло б за собою конкретні адміністративні наслідки. Врешті, учасниками семінару, про що йтиметься нижче, були не лише українці, а й студенти єврейського та польського походження, тож перенесення занять зі стін університету до української наукової інституції було би більш ніж дивним.

Відзначимо, що, попри формально невизначений статус, в очах як М. Грушевського, так і його молодших колег “Історичні вправи” були повноцінним семінаром. Саме так про свої практичні заняття нерідко писав український професор¹⁶. Семінаром історичні вправи називали і його учні¹⁷. Та й сама адміністрація факультету нерідко вживала згадані визначення як рівноцінні – в абсолюторіях деяких учнів М. Грушевського, а також у студентських каталогах подекуди бачимо записи саме про відбутий історичний семінар ученого¹⁸.

“Історичні вправи” були об’єктом особливої дидактичної опіки з боку М. Грушевського саме з огляду на можливість поглибленого фахового вишколу, а згодом і селекції. До речі, слушність такого дидактичного акценту визнається аксіоматичною й донині, адже саме прямий безпосередній контакт учителя зі своїми учнями є обов’язковим фактором для створення наукової школи. Вона може існувати тільки в прямому спілкуванні, що єднає незримою

¹⁴ Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія) // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві [= Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. праць. – Вип. 8] / Відп. ред. Я. Ісаєвич, упоряд. Ф. Стеблій. – Львів, 2001. – С. 89.

¹⁵ Дашкевич Я. Михайло Грушевський – організатор української національної науки // Бібліографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1909–1939): напрями діяльності та постаті: Зб. наук. праць. – Львів, 2010. – С. 13.

¹⁶ Див., напр.: Грушевський М. Передмова // Джиджора І. Україна в першій половині XVII віку: Розвідки і замітки. – К., 1930. – С. V.

¹⁷ Див., напр.: ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 370: Листи Бучинського Б. – Арк. 1.

¹⁸ Див., напр.: ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 719: Абсолюторіуми (свідоцтва) про закінчення університету. – Арк. 588 зв.

“Історичні вправи” Михайла Грушевського у Львівському університеті: спроба...

ниткою вченого з учнями і яке не можна замінити жодними підручниками. Ці відносини не зводяться до простої трансляції знань і умінь від вчителя до учнів, а значною мірою полягають в оволодінні його стилем дослідження. Семінарські заняття виховували у студентів потребу в науковому пошуку, в перевірці вже встановлених фактів, їх самостійному аналізі й були спеціальною інституцією, зорієнтованою на підготовку дослідника, а не лише історика, який володіє тим чи іншим обсягом знань. Тож не випадково у своїй “Автобіографії” вчений згадував, що “до семінарійних занять прив’язував я все особливу вагу, стараючись впровадити здібніших слухачів в самостійні наукові заняття”¹⁹.

Як свідчать різнопланові джерела, науковий семінар М. Грушевський провадив за усталеними у той час ранкеанськими взірцями. Студент отримував тему наукової праці, яку виконував відповідно до консультацій учителя. Потім результати пошукових зусиль реферувалися автором та обговорювалися у середовищі колег на семінарі. Видатний представник львівської школи І. Крип’якевич, згадуючи про “Історичні вправи”, писав: “Бувало на семінарі 20–30 студентів-українців, з різних курсів, – на кожному засіданні читали роботи, було жваве обговорення, якому підсумки давав Грушевський; тут він виявляв свій досвід дослідника і величезну ерудицію”²⁰.

Як лекційні курси, так і науковий семінар М. Грушевського, з огляду на вищезгадану специфіку його кафедри, не входили до обсягу десяти обов’язкових годин, котрі студент мусив провести протягом тижня в університеті. Тож учасники семінару з української історії мали були спеціально зацікавленими українознавчою проблематикою, щоб займатися нею у вільний час. Незважаючи на згадану необов’язковість, протягом семестру історичні вправи М. Грушевського, як свідчить документація Львівського університету, відвідувало від 15-и до 30-ти осіб²¹. Насправді ж ця цифра мала би бути більшою, адже відомими є факти відвідування семінару зацікавленою молоддю, формально не пов’язаною з університетом. Наприклад, представник львівської школи Юрій Кміт, навчаючись у Львівській духовній семінарії, приватно відвідував практичні заняття українського вченого.

Під оглядом національного складу семінару більшість, і це зрозуміло, становили українці, адже їх мотивацією було поглиблення знань про рідне минуле. Що цікаво, зазирнути до творчої лабораторії М. Грушевського, принаймні на короткий час, вважали за необхідне не лише гуманітарії, а й студенти-юристи і теологи. Окрім представників львівської школи, історичні вправи українського професора відвідували такі заслужені у майбутньому для українства діячі, як Філарет Колесса, Денис Лукіянович, Володимир Гнатюк, Антін Крушельницький, Никифор Гірняк, Михайло Мочульський, Степан Баран, Володимир Дорошенко, Іван Чмола, Микола Чубатий та багато інших.

¹⁹ Грушевський М. С. Автобіографія, 1906 // Великий Українець: Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. – К., 1992. – С. 204.

²⁰ Заболотна І. Спогади Івана Крип’якевича (1904–1911) // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 2010. – Вип. 15. – С. 478.

²¹ Див., напр.: ЦДАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 85. – Арк. 194–222.

Незважаючи на існування у львівському університеті семінару польської історії, не бракувало на практичних заняттях М. Грушевського і польської молоді. Хоча слід відзначити, що польські студенти перевагу віддавали лекційному курсу українського професора “З історії Східної Європи”, де домінувала цікавіша для них проблематика польсько-українських взаємин. Врешті, в студентських каталогах натрапляємо на поодинокі свідчення, що “Історичні вправи” відвідували й студенти єврейської національності.

У гендерному аспекті більшість відвідувачів семінару були чоловіками, що врешті відповідало тогочасній тенденції переважно маскулінного обличчя вищої школи. Втім, подекуди учасниками історичних вправ були й представниці слабкої статі, і це в усіх випадках були українки. У студентських каталогах зустрічаємо, наприклад, імена Варвари Літинської, Генрики Романовської, Марії Лучаківської, Стефанії Садовської, Ольги Вояковської, Олени Охримович, Ірини Січинської, Стефанії Пашкевич, Стефанії Коженівської, Марії Дудикевич і, що цікаво, доньки Бориса Грінченка – Анастасії. Але на відміну від колег-чоловіків, учасниці семінару з української історії практично не залишили помітного сліду в науці. Лише одна зі студенток М. Грушевського – Меланія Бордун – відзначилася самостійними ґрунтовними історичними розвідками, ставши єдиною представницею слабкої статі у львівській історичній школі.

Науковий семінар М. Грушевського тішився значно більшою популярністю серед студентів, аніж його лекції. Останні, як про це неодноразово згадували слухачі автора “Історії України-Руси”, не відрізнялися емоційністю викладу та барвистістю стилю, що робило їх малопривабливими для слухачів²². Натомість зовсім інше враження склалося у молоді від семінарів українського професора, на яких він цілком перевтілювався у жвавого та товариського співбесідника. Як згадував І. Крип’якевич, на семінарах М. Грушевський “говорив нам «пане товаришу», трактував нас як повновартних істориків, але коли хто з молодих «заганявся» занадто, в очах його видно було блиски тонкої іронії”²³.

Запорукою популярності, а зрештою й продуктивності, наукового семінару М. Грушевського була вже сама його організація, спрямована на максимальне скорочення дистанції між професором і студентами. На заняттях останні були безпосередніми свідками творчого процесу багатогранної наукової діяльності вчителя, що давало дуже багато для їхнього власного фахового становлення. Микола Чубатий згадував, що на семінарі український професор “частіше не сидів за катедрою, але сідав поміж студентами на лавці, тому семінар мав радше характер гутірки, де обговорювався не тільки сам предмет семінарійної праці, але також так конечно потрібні проблеми методі історичного досліджу та джерелознавства. Тих проблем все була повна голова професора. В цім лежала вартість научна його семінара”²⁴.

²² Див., напр.: *Крип’якевич І.* Спогади (Автобіографія). – С. 89; *Чубатий М.* Додаткові спомини про Михайла Грушевського з 1912–1914 рр. // *Український історик.* – 1975. – Ч. 3–4. – С. 78.

²³ *Крип’якевич І.* Спогади (Автобіографія). – С. 99.

²⁴ *Чубатий М.* Додаткові спомини про Михайла Грушевського... – С. 78–79.

“Історичні вправи” Михайла Грушевського у Львівському університеті: спроба...

Важливою рисою стилю педагогічного керівництва семінаром з боку М. Грушевського було також те, що під час занять він не нав’язував учням власних переконань, а навпаки – підштовхував їх до роздумів та прийняття самостійних рішень, підносив важливість критичного мислення. І. Крип’якевич з цього приводу писав у своїх “Спогадах”: “Навіть дуже впливовий Грушевський не накидав нам якоїсь одної доктрини, а навпаки, вироблював критичний змісл до явищ і скептицизм до плитких теорій”²⁵.

Про популярність наукового семінару М. Грушевського у середовищі молодих українських істориків свідчить і те, що деякі його учні (наприклад, О. Сушко і Б. Барвінський) відвідували заняття вчителя вже після закінчення університету. А О. Сушко навіть тривалий час ходив на семінар українсько-го професора вже після здобуття докторату.

Про високий рівень організації та проведення наукового семінару, а також його впливовість на подальшу фахову долю згадувало багато учнів М. Грушевського. Так, подібно до інших колег по школі, І. Крип’якевич неодноразово твердив, що “дуже цінний був його (М. Грушевського. – В. Т.) семінар”²⁶. Деякі з учнів українського професора у зрілому віці навіть переймали вироблену вчителем методіку проведення практичних занять. Цікавими тут є спогади Олександра Домбровського як слухача організованого І. Крип’якевичем у міжвоєнний час при НТШ семінару: “Аналогічно до поведінки М. Грушевського, І. Крип’якевич все назагал звертався до мене, а також до студентів-учасників Семінару через «пане товаришу», нагадуючи не раз з усмішкою, що й Грушевський звертався до своїх учнів і співробітників у той же спосіб. Засідання на Семінарі складалося, перш за все, з викладу, після чого йшли запити чи думки дискусійного порядку включно з методологічними заввагами доповідача. [...] Як не як, а це була, нехай і мініатюрна, аналогія до історичної Школи М. Грушевського”²⁷.

Таким чином, незважаючи на формально розмитий статус, науковий семінар М. Грушевського у формі історичних вправ цілком виконав покладену на нього функцію фахового вишколу дослідників українського минулого, ставши інституційною підвалиною львівської школи. Саме на семінарі учні видатного вченого вперше пройшли солідну підготовку, що дала їм необхідні методологічні орієнтири і тверді знання історичних дисциплін: історіографії, археографії, бібліографії, хронології, дипломатики, палеографії, сфрагістики, геральдики, іконографії, історичної географії тощо. Власне якість здобутих у стінах університету знань і професійних навичок була підставою для залучення М. Грушевським молодих істориків у роботу секцій, комісій і видань НТШ, яке стало ще однією творчою лабораторією галицької школи. З’ясування особливостей функціонування наукового семінару з української історії актуалізує всебічне переосмислення науково-педагогічної праці М. Грушевського у Львівському університеті в контексті становлення та еволюції його наукової школи.

²⁵ Крип’якевич І. Спогади (Автобіографія). – С. 91.

²⁶ Там само. – С. 89.

²⁷ Домбровський О. Традиції школи М. Грушевського у львівському НТШ в 30-х роках // Український історик. – 1996. – № 1–4. – С. 265–266.

Віталій ТЕЛЬВАК

Віталій Тельвак (Дрогобич). **“Історичні вправи” Михайла Грушевського у Львівському університеті: спроба реконструкції**

Стаття присвячена з'ясуванню особливостей організації та проведення М. Грушевським наукового семінару у Львівському університеті. Зроблено висновок про важливість “Історичних вправ” як інституційної підвалини львівської школи.

Ключові слова: М. Грушевський, Львівський університет, історичні вправи, львівська історична школа, учні.

Віталій Тельвак (Дрогобыч). **“Исторические занятия” Михаила Грушевского во Львовском университете: опыт реконструкции**

Статья посвящена особенностям организации и проведения М. Грушевским научного семинара во Львовском университете. Сделан вывод о важности “Исторических занятий” как институциональной основы львовской школы.

Ключевые слова: М. Грушевский, Львовский университет, исторические занятия, львовская историческая школа, ученики.

Vitalii Telvak (Drohobych). **“Historical Lectures” of Mykhailo Hrushevsky in Lviv University: An Attempt at Reconstruction**

The article is devoted to the study of the peculiar features of the organization and the conducting of scientific seminars by Mykhailo Hrushevsky in Lviv University. The author makes the conclusion that the “Historical lectures” were the institutional foundation of the Lviv historical school.

Key words: Hrushevsky, Lviv University, historical lectures, Lviv historical school, students.